

УДК 364.652.2:338.124.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-2.4>**Богацька Н.М.**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних відносин,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БЕЗРОБІТТЯ ТА ЙОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІЗ ТРУДОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто безробіття як макроекономічну проблему, як невіддільний складник ринкової економіки. Наведено результати аналізу стану безробіття та зайнятості в Україні й розкрито причини, що впливають на його сучасну динаміку. Стан ринку праці та тенденція до зростання числа безробітних свідчать про потребу прийняття термінових заходів, необхідних для вирішення проблеми зайнятості та створення робочих місць. На основі статистичних даних проаналізовано динаміку рівня безробіття в Україні за останні роки та визначено основні напрями подолання цієї проблеми. Сформульовано дві основні пропозиції, які сприяють розв'язанню порушеного питання: вивчення та адаптація зарубіжного досвіду з виявленням можливостей використання його найкращих ідей у вітчизняній економіці та застосування адекватної системи стимулювання праці працівників на підприємствах за допомогою сучасних методів, що значно збільшить рівень їх задоволення трудовими умовами.

Ключові слова: безробіття, ринок праці, трудові ресурси, зайнятість, причини незайнятості, мотивація.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БЕЗРАБОТИЦЫ И ЕЁ ВЗАИМОСВЯЗЬ С ТРУДОВЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Богацкая Н.Н.

В статье рассмотрена безработица как макроэкономическая проблема, как неотделимая составляющая рыночной экономики. Приведены результаты анализа состояния безработицы и занятости в Украине и раскрыты причины, влияющие на её современную динамику. Состояние рынка труда и тенденция к росту числа безработных свидетельствуют о необходимости принятия срочных мер, необходимых для решения проблемы занятости и создания рабочих мест. На основе статистических данных проанализирована динамика уровня безработицы в Украине за последние годы и определены основные направления преодоления этой проблемы. Сформулированы два основных предложения, которые способствуют решению данного вопроса: изучение и адаптация зарубежного опыта с выявлением возможностей использования его лучших идей в отечественной экономике и применение адекватной системы стимулирования работников

на предприятиях с помощью современных методов, что значительно увеличит уровень удовлетворенности работников их трудовыми условиями.

Ключевые слова: безработица, рынок труда, трудовые ресурсы, занятость, причины незанятости, мотивация.

THEORETICAL ASPECTS OF UNEMPLOYMENT AND ITS RELATIONSHIP WITH THE LABOR POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

Bogatska Nataliia

This article considers unemployment as a macroeconomic problem as an integral component of a market economy. In the article the results of the analysis of unemployment in Ukraine and reasons influencing its current dynamics have been presented. The state of the labor market and the tendency for an increase in the number of unemployed indicate the need to take urgent measures necessary to solve the problem of employment and job creation. Particular attention should be paid to respecting the principles of decent work, guaranteeing social protection, respect for universal human rights in the social and labor sphere, and streamlining international migration flows. On the one hand, unemployment is considered to be an important stimulus to the activity of the working population, and on the other – a major social problem. In spite of all the negative consequences, unemployment has its positive aspects as well: increasing the social value of the workplace; increase of personal leisure time and freedom to choose a place of work; increase of social importance and value of work; increased competition between employees, etc. In Ukraine, the unemployment rate is determined according to the methodology of the international labor organization, as well as the registered unemployment rate. The article describes the dynamics of the number of unemployed and the unemployment rate in Ukraine for 2010 – 2019. Investment is an indicator of the development of the national economy and has a significant impact on the functioning of the labor market in Ukraine. Since foreign investment is a decisive prerequisite for the development of the national economy and an important indicator of business conditions, in turn, it allows for an increase in jobs and, consequently, a decrease in unemployment. The article highlights the main directions of overcoming the unemployment of the population at the expense of personal labor contribution, entrepreneurship and business activity; providing appropriate unemployment assistance, job retention and retraining for jobless persons; thorough pension reform; promotion of comprehensive state protection of the intellectual potential of society and the like.

Keywords: unemployment, labor-market, labor resources, employment, reasons of unemployment, motivation.

Постановка проблеми. Трансформація світу праці, що відбувається в Україні, є складовою частиною глобальних змін світу економіки. Криза у сфері зайнятості проявляється передусім у суттєвому скороченні економічно активного населення, що, своєю чергою, збільшує диспропорцію між робочими місцями на ринку праці та наявними трудовими ресурсами. І хоча темпи відновлення економічної активності демонструють позитивну динаміку, досягти рівня зайнятості хоча б докризового періоду поки що не вдалося. Дослідження проблеми безробіття в Україні є досить актуальним, оскільки воно створює низку проблем як в економічному, так і в соціальному плані, серед яких – скорочення купівельної спроможності населення, втрата платників податків для бюджету і персоналу для підприємств, що призводить до виникнення додаткових витрат на підтримку безробітних. Також безробіття є однією з причин міграції робочої сили.

Однією з найскладніших економічних категорій і одним із найважливіших соціально-економічних явищ є ефективне використання трудових ресурсів, що є основним джерелом доходів найманих працівників, а для роботодавців – суттєвою часткою витрат виробництва і засобом мотивації працівників до досягнення цілей підприємства. Саме тому тема безробіття та обліку використання трудових ресурсів становить основу соціально-трудових відносин у суспільстві, бо визначає нагальні інтереси всіх учасників трудового процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регулювання зайнятості та безробіття знайшли відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців С.І. Бандура, В.В. Близнюк, Д.П. Богині, І.К. Бон-

дар, Е.М. Лібанової, Ю.М. Маршавіна, О.М. Мойсюра, Л.В. Транченко, А. Оукена, Ж.Б. Сея та ін. Проте, незважаючи на значні наукові дослідження названих учених, проблема безробіття не повною мірою висвітлена і потребує подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Головним завданням даного дослідження є проведення соціально-економічного аналізу безробіття в Україні з метою визначення ролі впливу на забезпечення трудовими ресурсами підприємств в умовах ринкової економіки, а також визначення напрямів подолання поставленої проблеми у вітчизняній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень безробіття є одним із найважливіших індикаторів реалізації трудового потенціалу. Характерною проблемою сучасного соціально-економічного стану країни є наявність безробіття, у тому числі прихованого. Подолання проблем, пов'язаних із поширенням безробіття, потребує невідкладного реформування трудової сфери та здійснення необхідних кроків для досягнення стратегічних цілей максимальної реалізації трудового потенціалу шляхом створення сприятливих умов для прикладання праці та активізації мотиваційних і стимулюючих заходів до продуктивної зайнятості. Безробіття – це таке соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не може знайти застосування своїй робочій силі й стає «зайвою». Причинами такого явища є неефективність використання робочої сили в минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за пристойну плату. Саме тому це явище є як економічною, так і соціальною проблемою [1, с. 60].

Особливої уваги потребують питання щодо дотримання принципів гідної праці, гарантування соціального захисту, дотримання загальних прав людини у соціально-трудої сфері, впорядкування міжнародних міграційних потоків. З одного боку, безробіття є великою суспільною проблемою, а з іншого – вважається важливим стимулятором активності працюючого населення і має свої позитивні боки:

- підвищення соціальної цінності робочого місця;
- збільшення особистого вільного часу та свободи вибору місця роботи;
- зростання соціальної значимості й цінності праці;
- зростання конкуренції між працівниками;
- стимулювання підвищення інтенсивності та продуктивності праці;
- можливість для безробітного використати перерву в зайнятості для перенавчання, підвищення рівня освіти [2, с. 32].

Стан ринку праці та тенденція до зростання числа безробітних свідчать про потребу вжити термінових заходів, необхідних для вирішення проблеми зайнятості та створення робочих місць. Як свідчать дані Державної служби статистики України, ситуація на ринку залишається напруженою та супроводжується скороченням попиту на робочу силу [3, с. 118].

Економісти ділять безробіття на декілька категорій. Найширшими є дві категорії: добровільне і вимушене безробіття. Коли безробіття має добровільний характер, це означає, що людина добровільно залишила роботу, щоб знайти нову. Коли ж безробіття вимушене, це означає, що людина була звільнена і тепер шукає іншу роботу.

Явище безробіття тісно переплітається з такими категоріями та поняттями, як «зайнятість», «трудої ресурси», «економічно активне населення», «економічно неактивне населення» та ін.

Трудої ресурси є працездатною частиною населення, що має фізичні та інтелектуальні здібності до трудової діяльності. При цьому трудові ресурси слід розглядати з економічного, демографічного, соціологічного і статистичного погляду [4, с. 300].

На рис. 1 наведено властивості, які істотно впливають на якість трудових ресурсів.

Кількість трудових ресурсів визначається виходячи з чисельності працездатного населення – сукупності осіб, переважно в працездатному віці, здатних за своїми психофізичними даними до участі в трудовому процесі.

Сучасний стан ринку праці характеризується наявністю певних проблем, які є бар'єром для нормального

соціально-економічного розвитку як усієї країни, так і її окремих регіонів. Особливе занепокоєння викликає наявність кількісно-якісного дисбалансу між пропозицією та потребою у робочій силі, високим рівнем безробіття, падінням зайнятості, низьким рівнем працевлаштування в сільській місцевості. Безробіття характеризує незайнятість певної частини економічно активного населення (трудоїх ресурсів) унаслідок об'єктивних причин (процесів), притаманних ринковій економіці, таких як циклічність розвитку економіки, суперечливий характер НТП, високі темпи модернізації виробництва, дія закону народонаселення тощо. На основі вищесказаного ми провели дослідження проблеми безробіття та його вплив на економіку країни.

В Україні рівень зареєстрованого безробіття визначають за методологією міжнародної організації праці (МОП). Наведемо динаміку кількості безробітних та рівня безробіття в Україні за 2010–2019 рр. (табл. 1).

Згідно з даними табл. 1, в Україні рівень безробіття знижувався до 2013 р. і становив 1 510,4 тис осіб. У 2014 р. порівняно з 2013 р. рівень безробіття зріс на 337,2 тис осіб, або на 22,3%. Станом на 2015 р. рівень безробіття знизився на 192,9 тис осіб, тобто на 10,4%. У 2016 р. тенденція знову змінилася у негативний бік і досліджуваний показник зріс на 23,5 тис осіб порівняно з попереднім роком, що у відсотковому відношенні становить 1,4%. У 2017 р. рівень безробіття продовжував зростати і становив 19,8 тис осіб, або 1,2%. Станом на 2018 р. рівень безробіття знизився порівняно з 2017 роком на 119 тис осіб, або на 7%, а в 2019 р. зниження становило 91,9 тис осіб, або 5,8%.

Для того, щоб краще прослідкувати динаміку кількості безробітних в Україні (віком від 15 до 70 років), відобразимо дані на графіку (рис. 2).

Існує низка чинників, які не дають змоги об'єктивно оцінювати рівень безробіття в Україні:

- неможливо врахувати осіб, які втратили надію отримати робоче місце і не стоять на обліку в службі зайнятості;
- статистика не враховує часткову зайнятість, тобто ті, хто примусово знаходиться у відпустках з ініціативи керівництва, вважаються зайнятими;
- неправдива інформація з боку безробітних. Велика кількість працівників працює без офіційного оформлення, тому майже неможливо перевірити тих, хто отримує виплати по безробіттю й задіяний у тіньовій економіці [6].

Важливим джерелом розвитку економіки в Україні є іноземні інвестиції. Чим масштабнішим буде обсяг

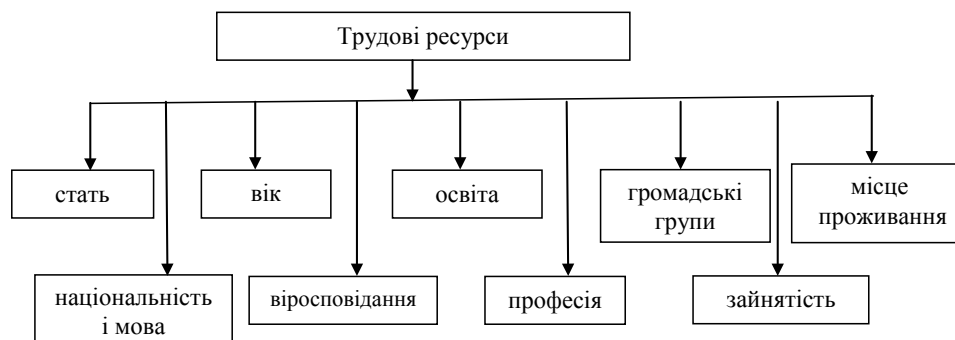

Рис. 1. Характеристика трудових ресурсів [4, с. 300]

Таблиця 1

Динаміка кількості безробітних та показників безробіття в Україні (2010–2019 рр.) [5]

Роки	Безробітне населення			
	у віці 15–70 років		працездатного віку	
	у середньому, тис осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	у середньому, тис осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
1	2	3	4	5
2010	1713,9	8,2	1712,5	8,9
2011	1661,9	8	1660,9	8,7
2012	1589,8	7,6	1589,2	8,2
2013	1510,4	7,3	1510,3	7,8
2014	1847,6	9,3	1847,1	9,7
2015	1654,7	9,1	1654	9,5
2016	1678,2	9,3	1677,5	9,7
2017	1698	9,5	1697,3	9,9
2018	1 578,6	8,8	1577,6	9,1
2019	1486,7	8,2	1486,9	8,6

інвестиції та ефективність їх використання, тим перспективи економічного зростання будуть вищими. Це забезпечить: створення нових робочих місць на підприємствах різних форм власності; поліпшення характеристик робочої сили та підвищення кваліфікації працівників; розвиток малого та середнього бізнесу, що є осередком для формування робочих місць; соціальну підтримку безробітних із подальшим влаштуванням на роботу.

Для загального розуміння проблеми безробіття економічно активного населення в Україні порівняно з окремими країнами розглянемо рис. 3.

Порівнюючи рівень безробіття в Україні за III квартал 2019 р. (7,3%) з окремими країнами ЄС, спостерігаємо, що Україна посідає п'яте місце серед країн ЄС за цим показником. Найвищий рівень безробіття зафіксовано у Греції – 21,2%, а найнижчий – у Чехії – 2,1%.

Проаналізувавши проблему безробіття на макроекономічному рівні, ми бачимо, що дана проблема є однією з ключових у ринковій економіці. Тому, на нашу думку, для вирішення проблеми зайнятості необхідне впровадження активної політики соціального захисту населення та поліпшення зайнятості, а саме через надання дотацій підприємствам, які беруть

на себе зобов'язання підтримувати обумовлений рівень зайнятості.

Загальна ситуація проблеми безробіття, що склалася сьогодні в Україні, прямо пропорційно впливає на розвиток вітчизняних підприємств. А з боку підприємств, навпаки, неможливість відповідати державним стандартам та триматися на плаву стає причиною банкрутства підприємств. У результаті цього відбувається вивільнення робочої сили. Кількість робочих місць зменшується, а кількість безробітних, як наслідок, зростає. Тому для початку між макро- і мікрорівнем має встановитися набагато тісніший взаємозв'язок щодо співпраці на вигідних для обох сторін умовах.

Сьогодні для всіх вітчизняних підприємств та організацій актуальним стало питання мотивації персоналу. Недостатність налагоджених механізмів стимулювання до трудової та інтелектуальної діяльності, неспроможність досягнути поставленої мети легальними способами, нереалізовані мрії про кращий рівень життя призводять до незадоволення працівниками своєю роботою та своїм станом у суспільстві, що спонукає їх до пошуку кращого життя не лише в межах країни, а й за кордоном. Це спричиняє значний міграційний відтік економічно активного населення. Неврахування моти-

Рис. 2. Динаміка кількості безробітних у 2010–2019 рр. [5]

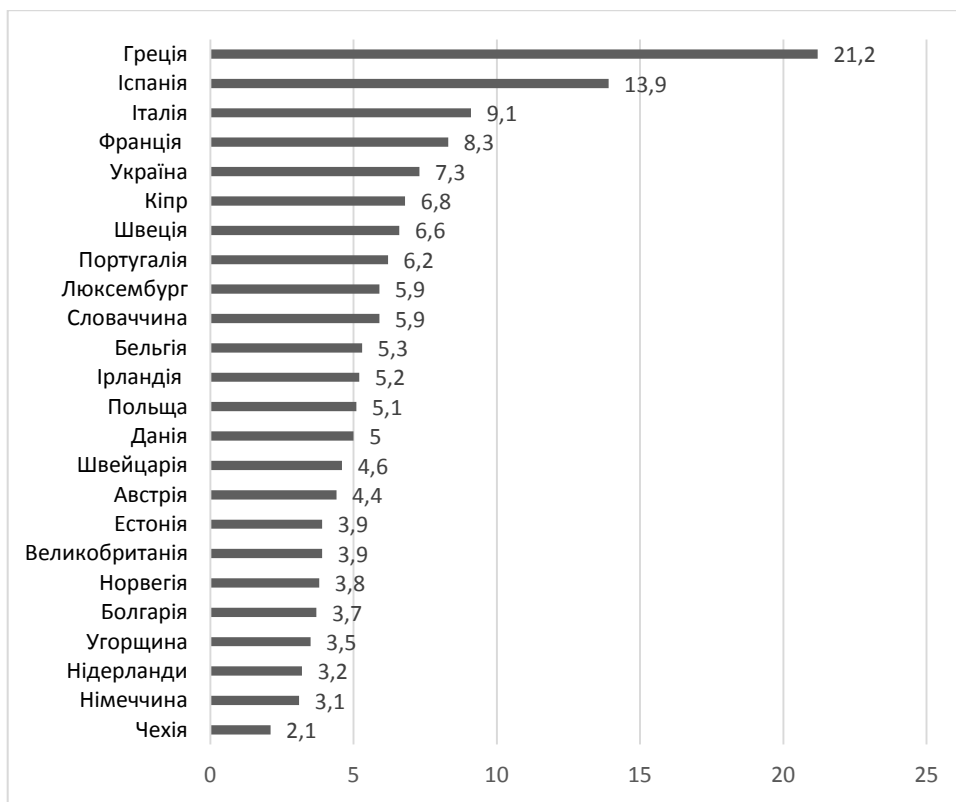

Рис. 3. Рівень безробіття в Україні та країнах ЄС, III квартал 2019 р., % [7]

ваційних чинників у сфері праці призводить до погіршення низки показників продуктивності праці, якості продукції та надання послуг, трудової дисципліни на кожному конкретному підприємстві й до кризи в країні у цілому.

Мотивація праці – це система чинників внутрішнього і зовнішнього впливу, які спонукають персонал до активної діяльності задля досягнення як особистих цілей, так і цілей підприємства [8].

Розуміння складної природи мотивації вимагає засвоєння таких постулатів:

1. Мотивація працівників створюється спільними зусиллями працівників і роботодавців за допомогою мотиваційного механізму. Останній являє собою складну багатоповерхову систему виробничих відносин, осередком якої виступають відносини розподілу.

2. Відносини розподілу в умовах ринкової демократії відіграють вирішальну роль у створенні ефективної системи виробничих відносин. Індукція високої енергії трудового ентузіазму відбувається за принципом економічного синхрофазотрона, або мотиваційного кола. Це чітко зображено на рис. 4.

Саме відносини розподілу (у формі найважливіших засобів мотивації) забезпечують запуск усього мотиваційного двигуна. Маючи чітке уявлення про справедливую систему компенсації за свою працю і володіючи можливістю задоволення основних своїх потреб, працівники одержують достатній імпульс до високопродуктивної праці. Постійне генерування праці такої якості забезпечує і розвиток організації, адаптацію її

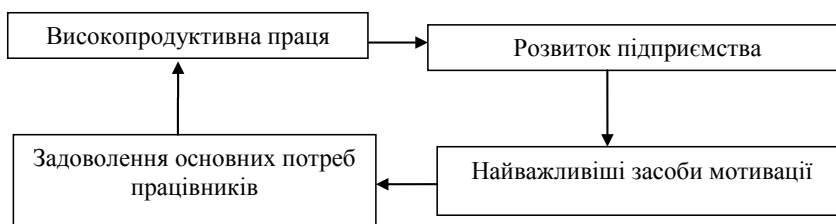

Рис. 4. Мотиваційне коло [9]

до змін, що відбуваються на ринку, а також її виживання у довгостроковому плані.

Для створення ефективного мотиваційного механізму необхідно:

- побудувати багатоповерхову піраміду засобів мотивації персоналу;
- співвіднести цю піраміду з пірамідою Маслоу, тобто поєднати певні засоби мотивації з певними потребами персоналу;
- покласти цю мотиваційну піраміду в основу програми вдосконалення мотивації персоналу.

Однією з вирішальних потреб, які спонукають працівників підвищувати продуктивність, є потреба у визнанні заслуг. Із цього погляду основним завданням ефективного менеджера в організації повинно стати правильне використання механізму визнання заслуг співробітників. Воно полягає у поясненні кожному співробітнику, що найбільше цінується в даній організації й у чому має полягати його внесок у загальну справу.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши сучасний стан безробіття, можна зробити висновки, що проблема безробіття є не лише в Україні, а й у всьому сучасному світі. На жаль, Україна

входить до п'ятірки європейських країн із найвищим рівнем безробіття. Можна виділити основні напрями подолання безробіття в Україні: підвищення добробуту населення за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності; надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць та перепідготовка осіб, які втратили роботу; проведення ґрунтовної пенсійної реформи тощо. Також

одним зі шляхів вирішення проблеми безробіття на мікрорівні є стимулювання праці за допомогою сучасних методів, що значно збільшить рівень задоволення працівників їхніми трудовими умовами. Для повноцінної самореалізації працівника необхідні відповідні трудові умови. Якщо з боку роботодавця принципи цих умов не порушено, то, відповідно, працівник не шукатиме чогось кращого в межах чи за межами України.

Список використаних джерел:

1. Майсюра О.М. Безробіття та наслідки його впливу на економіку країни. *Економіка та держава*. 2010. № 8. С. 60–61.
2. Полуяктова О.В. Проблеми безробіття в Україні. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2. С. 31–35.
3. Погоріла І.І. Сучасний стан та проблема безробіття в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. С. 118–120.
4. Яроцький В.І. *Економіко-статистичне дослідження трудових ресурсів України. Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 4. С. 298–305.
5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2020).
6. Богацька Н.М., Бондаренко О.А. Соціально-економічний аналіз безробіття та зайнятості на ринку праці в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 11(75). С. 450–454.
7. Рівень безробіття в Україні залишається одним із найвищих в Європі. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/news/riven-bezrobittya-v-ukrajini-zalishajetsya-odnim-z-nayvishchih-v-jevropi-652289.html> (дата звернення: 02.04.2020).
8. Клименко І.А., Богацька Н.М. Мотивація праці та її ефективність в управлінні трудовими ресурсами. URL: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2008/Economics/25070.doc.htm (дата звернення: 02.04.2020).
9. Супрун С.Д., Шульц М.О. Економічна сутність та підходи до вибору конкурентної стратегії підприємства. *Економічні студії*. 2014. С. 271–273.

References:

1. Maysyura O.M. (2010) Bezrobittya ta naslidky yoho vplyvu na ekonomiku krayiny [Unemployment and its effects on the country's economy]. *Economy and State*, no 8. pp. 60–61.
2. Poluyaktova O.V. (2016) Problemy bezrobittya v Ukraini [Problems of unemployment in Ukraine]. *Ekonomika i suspil'stvo*, 2016, # 2, pp. 31–35.
3. Pogorila I.I. (2015) Suchasnyj stan ta problema bezrobittya v Ukraini [Suchasnyj` apartment of this problem bezrobittya in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu*, 2015, pp. 118–120.
4. Yaroczkyj V.I. (2011) Ekonomiko-statystychnе doslidzhennya trudovykh resursiv Ukrainy [Economic and statistical study of labor resources of Ukraine]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya*, 2011, vol. 4, pp. 298–305.
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) Bezrobittya naseleння (za metodolohiyeyu MOP) za statyyu, typom mistsevosti ta vikovymy hrupamy [Unemployment (by ILO methodology) by gender, type of locality and age group]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 02 April 2020).
6. Bohatska N.M., Bondarenko O.A. (2019) Sotsial'no-ekonomichnyy analiz bezrobittya ta zaynyatosti na rynku pratsi v Ukraini [Socio-economic analysis of unemployment and employment in the labor market in Ukraine]. *Molodyy vchenyy*, 2019, № 11(75), pp. 450–454.
7. HLAVKOM (2020) Riven' bezrobittya v Ukraini zalyshayet'sya odnym z nayvishchikh v Yevropi [Unemployment in Ukraine remains one of the highest in Europe]. Available at: <https://glavcom.ua/news/riven-bezrobittya-v-ukrajini-zalishajetsya-odnim-z-nayvishchih-v-jevropi-652289.html> (accessed 02 April 2020).
8. Klymenko I.A., Bohatska N.M. (2008) Motyvatsiya pratsi ta yiyi efektyvnist' v upravlinni trudovymy resursamy [Motivation of labor and its efficiency in the management of labor resources]. *Rusnauka*. Available at: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2008/Economics/25070.doc.htm (accessed 02 April 2020).
9. Suprun S.D., Shults M.O. (2014) Ekonomichna sutnist' ta pidkhody do vyboru konkurentnoyi stratehiyi pidpryyemstva [Economic essence and approaches to choosing a competitive enterprise strategy]. *Ekonomichni studiyi*, pp. 271–273.

E-mail: bogatska@ukr.net